Handreiking voor de Bibliotheek *op school* speciaal onderwijs (sbo, so, vso)

de Bibliotheek op school

Inhoud

Inleiding 3

1. Werkveld speciaal onderwijs 4

2. Samenwerking de Bibliotheek *op school* en speciaal onderwijs 6

3. Extra tips per cluster speciaal onderwijs 16
   Mijn werk op de Mytyl en Tyltyl school; een dag op een cluster-3 school *23*

Bijlagen 26
1 - Nuttige links
2 - Contactpersonen
3 - Opleidingsmogelijkheden en literatuurlijst

Colofon

Tekst
Anika Verschuur

Eindredactie
Bart Droogers

Grafische vormgeving
Ingrid de Jong, Cubiss

Copyright

Stichting Lezen
Nieuwe Prinsengracht 89
1018 VR Amsterdam
+ 31 (0)20 6230 566
www.debibliotheekopschool.nl

Deze publicatie is mogelijk gemaakt door Stichting Lezen, vanuit het leesbevorderingsprogramma de Bibliotheek *op school*. Stichting Lezen (penvoerder) en de Koninklijke Bibliotheek voeren samen Kunst van Lezen uit, het preventieve onderdeel van actieprogramma Tel mee met Taal.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande toestemming worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt.

november 2020

Inleiding

De Bibliotheek *op school*, een programma van Stichting Lezen en de Koninklijke Bibliotheek, richt zich op het bevorderen van geletterdheid en leesplezier door samenwerking tussen bibliotheek, school en gemeente. Tegelijkertijd richt het zich daarmee op het voorkomen van laaggeletterdheid. Het programma is gebaseerd op vier pijlers.

Leesomgeving: goede collectie, aantrekkelijke presentatie, tijd voor (voor)lezen en activiteiten rond lezen
Expertise: er zijn diverse opleidingen ontwikkeld, gericht op professionalisering in Bibliotheken en onderwijs
Evidentie: de aanpak is gebaseerd op, en is onderwerp van wetenschappelijk onderzoek
Samenwerking: er is samenwerking vereist op landelijk, provinciaal en lokaal niveau

Het programma de Bibliotheek *op school* wordt op een breed scala aan scholen uitgevoerd. Inmiddels is in het po, vo, mbo en hbo een samenwerking tot stand gekomen tussen bibliotheken, scholen en gemeenten. Op initiatief van lokale bibliotheken en scholen zijn de eerste samenwerkingsovereenkomsten al opgestart in het speciaal onderwijs. Nu is het moment om op basis van de ervaringen van deze bibliotheken te zorgen voor een structureel en goed ondersteund aanbod richting speciaal onderwijs. Deze handreiking is daarbij een eerste stap en richt zich op het speciaal basisonderwijs (sbo) en het speciaal onderwijs (so en vso). Deze vormen van onderwijs stellen andere eisen aan de invulling van de Bibliotheek *op school*. In het vervolg wordt de verzamelterm speciaal onderwijs (so) gebruikt voor de drie hierboven genoemde vormen van speciaal onderwijs.

De uitvoering van de Bibliotheek *op school* wordt beschreven aan de hand van bouwstenen, zoals bijvoorbeeld Leesomgeving & Collectie, Expertise en Activiteiten. In oktober 2018 heeft, op initiatief van het kernteam van de Bibliotheek *op school*, een groep experts zich gebogen over de invulling van deze bouwstenen in het speciaal onderwijs. Deze handreiking is een gevolg van die bijeenkomst.

Na een beschrijving van het speciaal onderwijs in Nederland, wordt in deze handreiking per bouwsteen de link gelegd met het speciaal onderwijs. Dit begint met een beschrijving van de bouwsteen, waarna kansen en aandachtspunten worden geformuleerd. Doel is dat bibliotheekmedewerkers die werken met de Bibliotheek *op school* in de handreiking gericht kunnen zoeken naar inhoudelijke ondersteuning voor hun samenwerking met het speciaal onderwijs, in strategie, beleid of uitvoering.

Vervolgens geven we een concrete omschrijving van de doelgroepen in de diverse clusters, met daarbij aanvullende opmerkingen en/of aanbevelingen om de samenwerking goed aan te gaan.
Hiermee illustreren we hoe de uitwerking van de bouwstenen in het speciaal onderwijs eruit kan zien en wat de uitvoering van een bibliotheek vraagt.

We hebben de volgende bijlagen opgenomen:
1. Nuttige links
2. Contactpersonen
3. Opleidingsmogelijkheden en literatuurlijst

We verwijzen in de handreiking diverse keren naar deze bijlagen.

Voor vragen of ondersteuning: neem contact op met de provinciale coördinator voor de Bibliotheek *op school*, of mail naar info@debibliotheekopschool.nl.

1. Werkveld speciaal onderwijs[1]

Het speciaal onderwijs is er voor leerlingen die specialistische of intensieve onderwijsbegeleiding nodig hebben. Er is speciaal basisonderwijs (sbo), speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso).

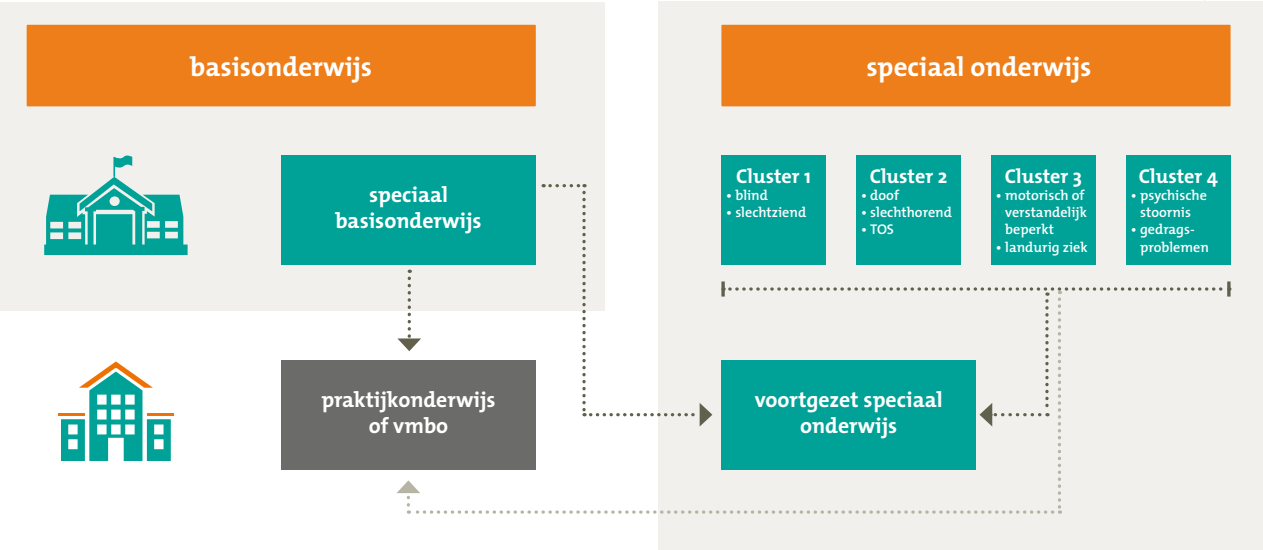

1.1 Speciaal basisonderwijs (sbo)

Soms kan een gewone basisschool een kind niet helpen bij leerproblemen. Het kind kan dan terecht op het speciaal basisonderwijs. Speciale basisscholen zijn bedoeld voor onder andere:

- moeilijk lerende kinderen;
- kinderen met opvoedingsmoeilijkheden;
- kinderen met gedragsproblemen.

Kenmerken speciaal basisonderwijs

Scholen in het sbo hebben dezelfde kerndoelen als gewone basisscholen. Maar de leerlingen in het sbo krijgen meer tijd om die te halen. De groepen in het speciaal basisonderwijs zijn kleiner en er zijn meer deskundigen om te helpen met leren. Leerlingen kunnen tot hun 14e jaar op een school voor speciaal basisonderwijs terecht.
Vanaf het schooljaar 2019-2020 maken deze leerlingen ook de verplichte eindtoets voor het basisonderwijs. Na het speciaal basisonderwijs gaan de meeste leerlingen naar het vmbo, het praktijkonderwijs of het voortgezet speciaal onderwijs.

1.2 Speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso)

Soms heeft een leerling extra ondersteuning nodig. En kan de gewone basisschool of school voor speciaal basisonderwijs die niet bieden. Een leerling kan dan naar het speciaal onderwijs. Bij de overgang naar het voortgezet onderwijs kijken de school en de ouders of de leerling misschien naar een gewone middelbare school kan. Leerlingen in het speciaal onderwijs gaan meestal na hun 12e naar het voortgezet speciaal onderwijs. Ze kunnen op het voortgezet speciaal onderwijs blijven tot en met het schooljaar waarin ze 20 jaar worden. Die periode kan iets langer zijn als daarmee de kans op een diploma of passende plek op de arbeidsmarkt groter wordt.

Groepen in het speciaal onderwijs

Het speciaal onderwijs bestaat uit 4 clusters:

- Cluster 1: blinde, slechtziende kinderen;
- Cluster 2: dove, slechthorende kinderen en kinderen met een taal- spraakontwikkelingsstoornis (TOS);
- Cluster 3: motorisch beperkte, verstandelijk beperkte en langdurig zieke kinderen;
- Cluster 4: kinderen met psychische stoornissen en gedragsproblemen.

1 - De beschrijving van het werkveld van het speciaal onderwijs komt van www.rijksoverheid.nl

Scholen in cluster 3 en 4 zijn onderdeel van een samenwerkingsverband met reguliere scholen. Scholen voor regulier basisonderwijs en speciaal (basis)onderwijs moeten aangesloten zijn bij een samenwerkingsverband, met als doel het bieden van passend onderwijs. Binnen zo'n samenwerkingsverband moeten naast de reguliere basisscholen ook één of meer scholen voor speciaal (basis)onderwijs participeren. De scholen hebben met elkaar een budget voor leerlingen met speciale zorgbehoeften. Bij die zorgbehoeften kan gedacht worden aan dyslexie of ADHD, maar ook aan hoogbegaafdheid. Binnen een samenwerkingsverband moet alle zorg geleverd kunnen worden. Scholen kunnen zich specialiseren en gezamenlijk afspraken maken wie welke kinderen het beste kan opvangen. Als een school geen passend onderwijs heeft voor een kind, kan zo'n leerling terecht op een andere school binnen het verband. In het samenwerkingsverband hebben de scholen voor speciaal (basis)onderwijs de rol van expertisecentrum. Zij kunnen leerlingen opvangen die intensieve zorg nodig hebben of ambulante begeleiding aanbieden aan de reguliere basisscholen.

1.3 Ontwikkelingsplan leerlingen sbo, so en vso

Scholen voor (voortgezet) speciaal (basis)onderwijs moeten een ontwikkelingsperspectief voor leerlingen vaststellen. In dit plan staat hoe zij een passend einddoel voor het kind willen halen. Dat kan zijn:

- een diploma halen;
- een baan vinden;
- een plek vinden in de dagbesteding.

Sinds 1 augustus 2009 gelden er ook in het speciaal onderwijs richtlijnen voor wat leerlingen aan het eind van hun schooltijd moeten kennen en kunnen. Deze kerndoelen, ontwikkeld door SLO, gelden voor alle leerlingen in het speciaal onderwijs. Er zijn twee sets kerndoelen speciaal onderwijs. Een set kerndoelen bedoeld voor leerlingen met een enkelvoudige beperking en een set bedoeld voor zeer moeilijk lerende of meervoudig gehandicapte kinderen op scholen voor speciaal onderwijs.
De kerndoelen voor leerlingen met een enkelvoudige beperking sluiten zo veel mogelijk aan bij die voor het regulier basisonderwijs, maar houden rekening met de verschillende beperkingen van de leerlingen. Zo zijn er voor dove en slechthorende leerlingen bijvoorbeeld kerndoelen voor de Nederlandse gebarentaal en voor de blinde en slechtziende leerlingen kerndoelen met betrekking tot mobiliteit (stoklopen).

De kerndoelen zeggen iets over het onderwijsaanbod, ze zeggen niets over de manier waarop dat aanbod door scholen moet worden vormgegeven. Alhoewel de doelen zijn ontwikkeld voor het speciaal onderwijs, kunnen ze ook worden gebruikt door het regulier basisonderwijs en speciaal basisonderwijs. Als er voor een leerling met bijvoorbeeld Downsyndroom vervangende doelen worden gesteld, dan kunnen de kerndoelen voor de zeer moeilijk lerende en meervoudig gehandicapte leerlingen daarvoor als uitgangspunt dienen.

2. Samenwerking Bibliotheek en speciaal onderwijs

Binnen de Bibliotheek *op school* werken bibliotheken, scholen en gemeenten op strategisch niveau structureel samen aan taalontwikkeling, leesbevordering en digitale geletterdheid van kinderen en jongeren. Het doel is een aantoonbare kwaliteitsverbetering van het onderwijs en het stimuleren van meer lezen, op school en thuis. De aanpak van de Bibliotheek *op school* bestaat uit tien bouwstenen, die per school op maat ingericht en uitgevoerd kunnen worden.

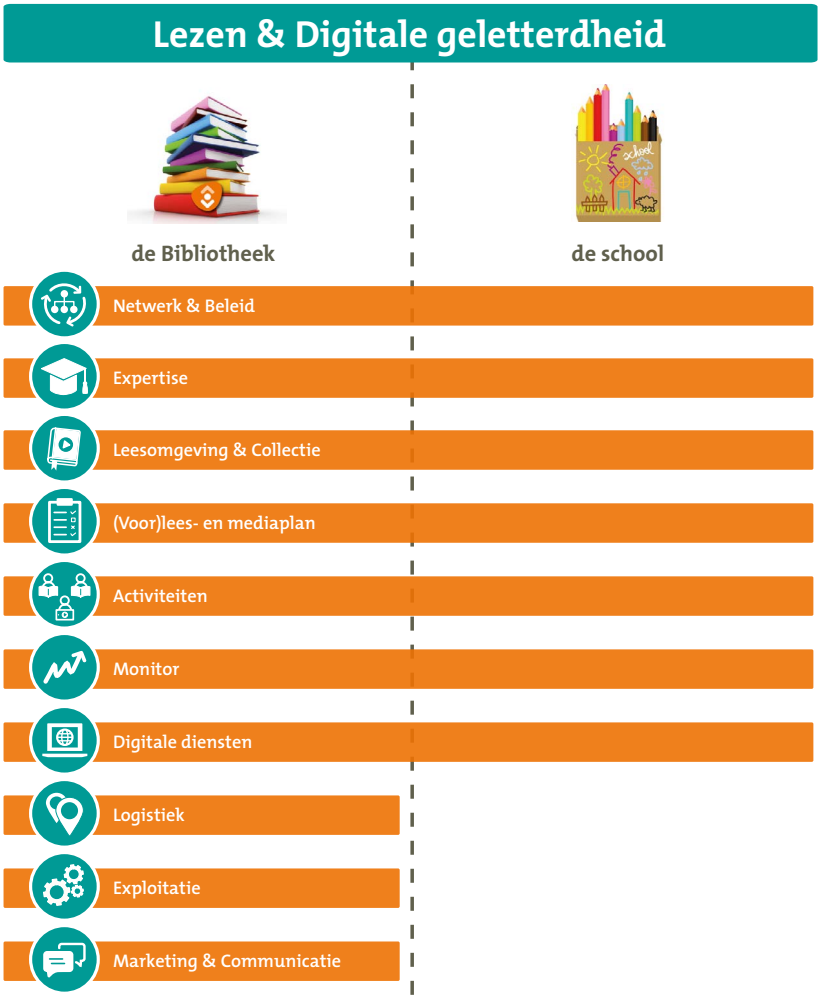

Rode draad voor samenwerking met het speciaal onderwijs

Op basis van de ervaringen die binnen het programma de Bibliotheek *op school* tot nu toe zijn opgedaan in de samenwerking met het speciaal onderwijs, kunnen we een aantal centrale aandachtspunten formuleren. Deze vormen een rode draad door de adviezen die in het vervolg van deze handreiking zijn opgenomen:

- Er is sprake van **maatwerk**.
- De **expertise** van de beleidsmedewerker en van de leesconsulent t.a.v. het speciaal onderwijs is van groot belang.
- **Affiniteit** met de doelgroep is essentieel.
- De school is behalve partner ook **expert**.
- De school maakt met andere organisaties deel uit van verschillende bestaande **samenwerkingsverbanden en netwerken**.

In dit hoofdstuk werken we de bouwstenen van de Bibliotheek *op school* verder uit. Er wordt nader ingegaan op de definitie van de bouwsteen, de eisen die de samenwerking met het speciaal onderwijs stelt aan de bibliotheek, en welke kansen ze biedt. In het algemeen geldt dat, in de samenwerking met een school voor speciaal onderwijs, de invulling van de Bibliotheek *op school* zoveel mogelijk in gezamenlijkheid en op maat wordt bepaald. Dit hoofdstuk moet daarom gezien worden als een richtlijn, die op lokaal niveau verder zal worden uitgewerkt.

2.1 - Netwerk & Beleid

Op strategisch niveau samenwerken met belanghebbende partners in een leesbevorderingsnetwerk, waarbij doelen worden geborgd in beleid.

- Er is een meerjarige samenwerkings- en/of dienstverleningsovereenkomst, die door elke partner is ondertekend.
- Men sluit aan bij netwerkbijeenkomsten van de bibliotheek en van de school.

Aandachtspunten

- Wanneer je wilt starten met de samenwerking met het so kan het raadzaam zijn te beginnen met een speciale basisschool in plaats van een cluster-school uit het speciaal onderwijs. De dagindeling van deze leerlingen is redelijk identiek aan die van leerlingen op een reguliere school en ze werken volgens dezelfde kerndoelen, waardoor het voor een bibliotheek een goede eerste stap kan zijn om een samenwerking aan te gaan.
- Stem je visie af op jouw lokale situatie: verzamel vooraf informatie bij de gemeente (verantwoordelijk voor jeugdzorg en onderwijs), bij schoolbesturen en bij scholen zelf.
- Betrek, op basis van je informatie, naast de gebruikelijke partners ook lokale of regionale zorgpartijen bij de samenwerking.
- Vergeet niet dat speciaal onderwijs in cluster 3 en 4 onder een regionaal samenwerkingsverband valt (samenwerking tussen regulier en speciaal onderwijs), op strategisch niveau is het samenwerkingsverband ook een gesprekspartner.
- Vaak vallen so-scholen onder een landelijk bestuur, dus betrek ook je POI erbij.
- Geef bij je POI ook aan waar je behoefte aan hebt. Waar ontbreekt het aan kennis en expertise, waar blijf je tegenaan lopen, wat maakt de samenwerking moeilijk? Met deze input kunnen POI's en het landelijke kernteam van de Bibliotheek *op school* anticiperen op en tools ontwikkelen voor deze nieuwe samenwerkingen. Je kunt hierbij denken aan een module leesconsulent in het speciaal onderwijs, e-learning modules in de toolkit, het organiseren van bijeenkomsten op regionaal niveau, etc.
- Zorg voor zo min mogelijk wisselingen van leesconsulenten binnen een school. Vaak zijn leerlingen op deze scholen gebaat bij structuur en duidelijkheid.
- Zorg dat de leesconsulent voldoende uren op de school kan zijn, hetzij voor het kunnen begeleiden van leerkrachten, hetzij om een vertrouwd gezicht te kunnen zijn voor de leerlingen en goed kennis te kunnen maken met de doelgroep.
- Zorg dat alle betrokkenen bij de thema's jeugd en educatie in de bibliotheek goed van elkaar weten wat er gebeurt in het speciaal onderwijs. Stem aanbod eventueel met elkaar af.
- Ouderpartnerschap is een probleem, ouders komen vaak niet op school. De zorg voor deze kinderen vraagt al heel veel, waardoor een geletterde omgeving minder prioriteit heeft. Deel van de ouders is zelf ook laaggeletterd of laagtaalvaardig. Bespreek met school hoe zij ouders willen betrekken op het gebied van geletterdheid en leescultuur.
- Heb aandacht voor privacy, het betreft een minder weerbare groep. Het komt vaak voor dat thuisgegevens niet gedeeld mogen worden, bijvoorbeeld voor het aanmaken van een bibliotheekpas.

Kansen

- Speciaal onderwijs heeft meer geld te besteden en kan meer geld werven (bijvoorbeeld bij fondsen).
- Het voortgezet speciaal onderwijs (vso) beschikt ook vaak over extra middelen of kan gebruik maken van subsidies die ingezet kunnen worden op het gebied van lezen en geletterdheid.

- De ontwikkelingsperspectieven van leerlingen zijn vaak basaal, waardoor geletterdheid een hoofddoel kan zijn. Dit geeft bestaansrecht aan de Bibliotheek *op school* in het speciaal onderwijs.
- Leesmotivatie kan voor het speciaal onderwijs van fundamenteler belang zijn dan leesprestatie.

Concrete vragen om mee te nemen bij het opzetten van een samenwerking:

Context

» Wat zegt onze subsidieverstrekker over het speciaal onderwijs?
» Wat is wenselijk vanuit de gemeente, waar kunnen we aanhaken?
» Hebben we succesverhalen van andere bibliotheken uit nabije gemeenten of van vergelijkbare scholen voor de subsidieverstrekker en voor onszelf? En wat nemen we daaruit mee?
» Wat voor een soort school is het en onder welk bestuur valt deze?
» Is de school onderdeel van het samenwerkingsverband of is het een cluster 1 of 2 school?
» Hoe halen we de meeste informatie op over de school? Gesprekken met samenwerkingsverband, directie, leerkracht(en)?
» Werkt de school samen met een andere school, regulier of speciaal, en wat betekent dit voor onze aanpak?

Inhoud

» Welk concept van de samenwerking gaan we aan? Het 'standaard' Bibliotheek *op school* programma zoals we dat op reguliere scholen doen of een aangepaste versie? Wat passen we dan aan; uren, collectie, ons aanbod?
» Voor welke duur gaan we de samenwerking aan, en hoe zorgen we voor tussentijdse evaluatie en bijsturing?
» Wat verwachten we van de leesconsulent die hier gaat werken? In hoeverre is iemand geschikt (affiniteit met de doelgroep is essentieel!) en wat is er nodig om tot een optimale samenwerking te komen? Hoe kan de school hier aan bijdragen? (denk aan volgen interne cursussen e.d.)
» Wat betekent een samenwerking met een speciale school voor ons aanbod? Waar zijn aanpassingen nodig en wie doet dit? Consulent? Onderwijsspecialist? Werkgroep?
» Hoe zorgen we voor een gedegen leesplan met activiteitenplan? Is deelname aan Open Boek mogelijk en met welke aanpassingen? Moeten we nadenken over een Open Boek cursus in de regio specifiek voor coördinatoren in het speciaal onderwijs?

Evaluatie

» Hoe monitoren we de resultaten van de samenwerking? Is deelname aan landelijke monitor mogelijk?
» Wat volgt er na de samenwerking met een eerste speciale school? Uitrol mogelijk van meerdere samenwerkingen?

Een gedegen vooronderzoek kan veel vragen beantwoorden en zorgt voor een stabiele start van de samenwerking.

2.2 - (Voor)lees- en mediaplan

Op tactisch niveau samenwerken volgens een doelgerichte planmatige leesbevorderingsaanpak.

- Indien binnen een school verschillende doelgroepen huizen (qua leeftijd of zorg), wordt voor elke doelgroep een plan opgesteld.

Aandachtspunten

- Maak per doelgroep binnen de school een lees- en/of mediaplan. Wanneer so en vso samen deel uit maken van dezelfde school maak je voor beide een apart plan. Soms zijn er combinaties van clusters binnen één school, bijvoorbeeld een cluster 3- en een cluster 4-school bij elkaar in één gebouw en dus gebruikmakend van één schoolbieb. Ook hier maak je gebruik van twee plannen. De meeste cluster 4 scholen hanteren een IQ van 80 als toelatingsnorm. Binnen cluster 4 zie je vaak dat er een aparte zorgafdeling is binnen de school voor leerlingen met een laag IQ. Voor deze zorgafdeling is een apart leesplan nodig, omdat ze in mindere mate tot technisch lezen in staat zijn.
- Zorg per doelgroep voor een leescoördinator en deelname aan Open Boek en zorg eventueel voor een aangepaste vorm van een leesplan.
- Zorg dat gestelde doelen haalbaar zijn in de context van de school.
- Zorg dat het plan aansluit bij de visie van de school. Voor cluster 3-scholen geldt bijvoorbeeld vaak dat deelname aan de maatschappij het hoogste doel is, waarbij functionele geletterdheid dus erg belangrijk is. Dat is anders voor bijvoorbeeld een sbo-school of de afdeling van een cluster 4-school waar leerlingen tot goed technisch lezen komen.

Kansen

- Scholen in het so leggen in het algemeen hun onderwijsbeleid goed vast, zorg dat je aansluit bij bestaand taal- en of leesbeleid.
- Scholen in het so werken veelal planmatig en zijn, meer dan reguliere scholen, gewend om te werken met plannen en afspraken en deze te evalueren op efficiëntie.

2.3 - Activiteiten

Dagelijks aandacht voor (voor)lezen en organiseren van activiteiten (ook voor (groot)ouders) rondom leesbevordering en leescultuur, waaronder aansluiten bij jaarlijks terugkerende landelijke leesbevorderingscampagnes.

Aandachtspunten

- Algemeen: verdiep je in de doelgroep van jouw school, en houd bij de activiteiten rekening met bijzonderheden.
- Wees hierbij bescheiden: gebruik de expertise van de school.
- Wees hierbij flexibel: soms loopt een dag ineens anders omdat dat beter is voor de doelgroep.
- Houd bij je activiteiten rekening met de beperkte spanningsboog.
- Leg de lat niet te laag, probeer aan te sluiten bij het huidige niveau en liefst in de zone van naaste ontwikkeling.
- Je bereik is minder groot, de groepen zijn kleiner, je werkt vaker met individuele leerlingen.
- Let op de hoeveelheid talige informatie (schriftelijk en verbaal), ondersteun deze met bijvoorbeeld pictogrammen.
- Stem de activiteiten goed af op lopende thema's in de groepen.
- Zorg voor vertaling van landelijke campagnes op basis van de doelgroep in de school. Deze vertaling kan op vorm (bijvoorbeeld ingetogen versiering, korte activiteiten, minder keuzemogelijkheden) en inhoud (impact specifieke thema's, gebruik andere collectie, diverse materialen/media).
- Zet waar mogelijk in op ouderbetrokkenheid. Houd daarbij rekening met de regionale functie van de school, en speel in op de extra betrokkenheid van ouders bij deze doelgroep. Denk hierbij niet alleen aan het plaatsen van informatie of foto's in nieuwsbrieven, maar maak afspraken over structurele bijdragen voor ouders. Zoals berichten op sociale media, een mailadres voor ouders om vragen te stellen, een digitaal of telefonisch spreekuur, mogelijkheid tot het bezoeken van de schoolbibliotheek bij het ophalen, een maandelijkse themaochtend, samenwerken met ouders bij campagnes, etc... Maak er een vast agendapunt van tijdens het overleg met een coördinator en sluit aan bij wat er al gebeurt.
- Zorg voor zoveel mogelijk hetzelfde gezicht binnen de school. Gastlessen kunnen – zeker in het begin – voor onrust zorgen.
- Overweeg extra aandacht voor mediawijsheid ten bate van de weerbaarheid van de kinderen.

Kansen

- School is gewend om individueel te werken, sluit hierbij aan met bijvoorbeeld leesgesprekken met leerlingen.
- Sluit met werkvormen aan bij specifieke vaardigheden van de doelgroep, bijvoorbeeld associatief denken bij kinderen met ADHD, of logisch redeneren bij kinderen met een stoornis in het autistisch spectrum.
- Genieten van verhalen en focus op lezen is vaak een moeilijk proces geweest. Met een bevlogen leesconsulent gaat er soms letterlijk een wereld open voor deze doelgroep.
- Een kleine stap vooruit kan veel impact hebben
- Organiseer een voorleeswedstrijd voor alle speciale scholen in de regio. Leerlingen kunnen meedoen op twee niveaus, namelijk de lezers die het technisch lezen volledig beheersen (AVI uit) en het niveau van nog lerende lezer. Elke school die meedoet levert twee schoolkampioenen aan, van elk niveau één, en deze strijden tegen elkaar in de finale waar twee kampioenen uit komen. Uitgewerkt concept beschikbaar via Huis73 (bibliotheek Den Bosch) waar deze wedstrijd al vijf jaar met succes wordt gehouden (zie bijlage Contactpersonen).

2.4 - Expertise

Organiseren van deskundigheidsbevordering (m.b.v. opleidingen, handleidingen en instructies, congressen, onderzoeksrapporten) voor bibliotheekpersoneel en partners uit het netwerk. De expertise is in ieder geval gericht op het verbeteren van de (voor)leescultuur in de kinderopvang, op school en thuis.

- Samenwerken en kennis delen met andere bibliotheken die ook met het so samenwerken.
- Bibliotheekpersoneel de mogelijkheid bieden zich te specialiseren in de doelgroep.

Aandachtspunten

- Verankering in je organisatie vraagt niet alleen gespecialiseerde leesconsulenten maar ook expertise bij beleidsmedewerkers/onderwijsspecialisten.
- Betrek je POI ook bij de bouwsteen Expertise. Zij weten bij welke bibliotheek je informatie kunt ophalen en welke subsidies er eventueel zijn om je verder te helpen. Zij weten welk aanbod er is op landelijk niveau m.b.t. scholing en kennisdeling en kunnen zelf ook initiatiefnemer zijn van een vorm van kennisdeling wanneer steeds meer bibliotheken gaan samenwerken met het speciaal onderwijs.
- Er zijn andere contactpersonen, zoals de excellente leerkracht, de ib'er of logopedist, die de meest complexe leerlingen begeleiden, en veelal in samenwerking met andere partijen opereren. Dat vraagt soms om andere communicatie dan de leesconsulent gewend is in het reguliere basisonderwijs. Deze contactpersonen kunnen namelijk meer gericht zijn op leeropbrengsten en minder op de waarde van leesplezier.
- Spreek af wie Open Boek volgt en wie het leesplan schrijft. Het verdient aanbeveling één van de hierboven genoemde contactpersonen te betrekken bij de Bibliotheek *op school*, zodat je gebruik kunt maken van hun expertise en contacten.
- Bespreek de specifieke expertise en vaardigheden die vereist zijn bij de uitleenmomenten, en bepaal hoe je deze kunt waarborgen (cursus voor vrijwilligers, leerkracht, leerlingen uit de bovenbouw of het vso of de leesconsulent in de uitleen).
- Werken in het speciaal onderwijs vergt waarschijnlijk extra scholing van leesconsulenten, bijvoorbeeld de training Leesplezier voor kinderen met een leesprobleem (Kunst van Lezen) of een gerichte cursus over gedrag bij een Pabo (zie bijlage Opleidingsmogelijkheden).
- Zoek daarnaast heel gericht naar vormen van kennis opdoen die passen bij de school waar je mee samenwerkt. Werk je bijvoorbeeld samen met een cluster 4 school kan het heel raadzaam zijn voor een consulent om meer te weten over autisme, AD(H)D en andere gedragsproblematieken. Soms hebben scholen zelf trainingsmiddagen voor bijvoorbeeld nieuwe leerkrachten waar de consulent aan kan deelnemen, zodat het direct heel praktisch is, maar het lezen van vakliteratuur is natuurlijk ook een goede manier om je te verdiepen in de doelgroep.
- Zorg dat je aansluit bij de nascholing die scholen al volgen, waar het raakt aan lezen en geletterdheid. Vaak zijn scholen ook bereid jou te laten deelnemen aan de specifieke nascholing die een team volgt.

- Zorg dat je goed op de hoogte bent van het landelijk aanbod van scholing en studiedagen omtrent deze vorm van onderwijs, zodat medewerkers hieraan kunnen deelnemen. Naast de inhoudelijke waarde zorgt het ook voor het verbreden van het netwerk en dat is zeker zo belangrijk.
- Zorg ervoor dat de trainers van Open Boek vooraf voldoende op de hoogte zijn van de speciale scholen die deelnemen aan de cursus. Zorg eventueel voor een aangepaste eindopdracht. Kijk of je netwerkbijeenkomsten en Open Boek regionaal kunt aanbieden i.s.m. andere bibliotheken.
- Deze scholen hanteren vaak andere leesmethodes dan de bekende grote leesmethodes. Denk bijvoorbeeld aan LIST- of DENK-methodieken of blokjes-lezen van Taal in Blokjes.
- Zorg dat je aansluit bij de aanwezige expertise over lezen.
- Voor voortgezet onderwijs bestaat geen Open Boek, dus probeer voor docenten en professionals in het vso een eigen training te verzorgen, met het belang van lezen en de Bibliotheek *op school* als hoofdpunten. Vraag hulp aan je POI of collega bibliotheken .
- Voeg kennis over specifieke boektitels en media toe (audio, braille, groot lettertype) bij de startbijeenkomst voor het team.
- Breng de VoorleesExpress onder de aandacht van de school.
- Informeer vrijwilligers van je eigen bibliotheek over de so-doelgroep en wees kritisch in het plaatsen van vrijwilligers. Overleg ook altijd of de komst van vrijwilligers toegestaan is.

Kansen

- De expertise van de bibliotheek ligt op het vlak van leesontwikkeling en leesplezier bij kinderen. Bij álle kinderen, dus ook de groep waarbij lezen en een leeshouding ontwikkelen niet vanzelfsprekend is.
- Wees aanwezig op een middag voor nieuwe leerkrachten, die in veel so-scholen wordt georganiseerd.
- School is gewend om met externe partijen samen te werken en daar ook de kennis en expertise op te halen.
- Veel expertise is al aanwezig bij de school zelf. Sluit aan bij wat men al doet en weet.
- Er zijn steeds meer bibliotheken die al werken met het speciaal onderwijs. Informeer dus bij collega's of bij je POI (zie bijlage Contactpersonen).

Specifieke competenties van de leesconsulent

- Affiniteit met de doelgroep.
- Kennis van de doelgroep, zoals (leer)gedrag/leesproblematiek.
- Kennis van het speciaal onderwijs (zie bijlage Nuttige links).
- Kennis van de schoolorganisatie en van de weg in de school, die anders is dan in het regulier onderwijs.
- Flexibiliteit.

2.5 - Leesomgeving & Collectie

Aanbieden van een kwalitatief hoogstaande, op de doelgroep toegesneden actuele collectie (digitaal en fysiek), een aantrekkelijke leesomgeving in de vorm van een boekenhoek of schoolbibliotheek, plekken om rustig (voor) te lezen en professionele intermediairs.

- In samenspraak met de school komen tot een plan van uitvoering.
- Gebruikmaken van (digitale) materialen van Passend Lezen (Superboek, Yoleo, grootletter, audio).

Aandachtspunten

- Geen reguliere collectie, veel meer op maat.
- Meer diversiteit in materialen nodig: van baby tot young adult, van boeken tot poppen.
- Maak een eigen collectieprofiel met accenten (bijvoorbeeld meer eerste leesboekjes, wel strips, geen klassiekers, etc.)
- Denk na over de vraag hoe je de collectie samenstelt: samen met de school? Waar zit welke expertise?

- Denk na over specifieke maatregelen bij bepaalde clusters. Voor cluster 3 bijvoorbeeld de boeken niet te hoog en te diep in kasten i.v.m. leerlingen in een rolstoel, voor cluster 1 boeken met veel contrast, voelboeken en grootletterboeken.
- Denk na over gesloten of open kasten.
- Maak een keuze voor MLP-materialen apart zetten of juist niet. Waar eerst vooral gepleit werd voor een aparte MLP-plank of kast wordt er tegenwoordig vaker gekozen voor het laten opgaan van MLP-titels in de reguliere collectie. Omdat kinderen graag 'gewoon' willen zijn en uit dezelfde kast boeken willen pakken als klasgenoten. In het speciaal onderwijs is het meer gewoon om anders te zijn, dus kan het apart zetten van MLP-titels juist nuttig zijn.
- Houd budget achter voor nieuwe inzichten of wensen, dit maakt aanschaf gedurende het hele jaar mogelijk.
- Zorg voor digitale varianten. De materialen van Passend Lezen (Superboek, Yoleo, Daisy-Roms) zijn zeer geschikt en verhogen de leesmotivatie.
- Bepaal of er boeken mee naar huis mogen en hoe om te gaan met te laat/vermist. Dit moet zeer duidelijk zijn voor iedereen.

Kansen

- School kan zelf impulsgeld hebben voor de aanschaf van collectie.
- De methodiek LIST is interessant voor het speciaal onderwijs, net als de methodiek DENK. Daar kan met een collectie goed op aangesloten worden. Sluit in ieder geval aan bij de leesmethodiek van de school.
- Bibliotheek Rotterdam heeft voor het speciaal onderwijs themakisten ontwikkeld. Men werkt aan de mogelijkheid tot landelijke verspreiding hiervan. Zodra deze beschikbaar zijn vermelden we het in de nieuwsbrief van de Bibliotheek *op school*. Voor meer informatie kun je contact opnemen met de contactpersoon van Bibliotheek Rotterdam (zie bijlage Contactpersonen).
- Richt de schoolbibliotheek in als een stageplek voor de oudere leerlingen van de school. De bibliotheek kan dienen als interne werkplek en zo ook de maatschappelijke functie van een bibliotheek nabootsen. Huis73 (Bibliotheek Den Bosch) beschikt over een takenlijst voor oudere leerlingen die in de bibliotheek werken, ingedeeld naar niveaus. Je kunt deze opvragen bij Huis73 (Bibliotheek Den Bosch) (zie bijlage Contactpersonen).

Inrichtingsadviezen

Meubels

- Zorg voor kasten die vast staan, niet te hoog of te diep zijn, en eventueel afsluitbaar.
- Maak veel frontale plaatsing mogelijk.
- Bedenk vooraf of er andere materialen dan boeken moeten worden aangeboden, pas je meubilair daarop aan (Daisy spelers en andere geluidsdragers, groot formaat boeken).
- Overleg met de school of losse zitmeubels nodig/handig zijn: is het de bedoeling dat leerlingen door de inrichting worden uitgenodigd om te gaan zitten of liggen lezen?
- Zorg dat het uitleenpunt goed bereikbaar is voor de kinderen.
- Bespreek met school de optie om leerlingen uit hogere leerjaren mee te laten denken over het inrichten van de schoolbibliotheek. Vaak beschikken speciale scholen over timmerwerkplaatsen en techniekklokalen en kunnen de leerlingen door middel van praktijkopdrachten bijdragen aan de inrichting.

Plaatsing

- Bespreek vooraf met de school de verschillende mogelijkheden, zoals MLP apart, A en B in aparte kasten, plaatsing op serie, plaatsing op genre, plaatsing op kleur, etc.

Signing

- Gebruik pictogrammen (genres en PIM) waar nodig, en zorg dat de leerlingen kunnen achterhalen wat een pictogram betekent. Je kunt een voorbeeld van een pictogrammenoverzicht opvragen bij Huis73 (Bibliotheek Den Bosch) (zie bijlage Contactpersonen).
- Maak de plaatsing visueel met bijvoorbeeld stickers op de kastranden (AK, A, B, strips).
- Maak eventueel gebruik van verwijzers. Dit zijn hulpplankjes waarmee leerlingen de plek aanduiden in de kast waar een boek stond.
- Voor het inrichten en maken van materialen voor de schoolbibliotheek kun je opnieuw denken aan de inzet van de oudere leerlingen.

2.6 - Digitale diensten

Creëren en actief inzetten van digitale ondersteunende diensten voor de intermediair (inclusief ouders), zoals een website voor professionals of een ouderwebsite, en voor de kinderen, zoals jeugdbibliotheek.nl. Digitale diensten ondersteunen andere bouwstenen.

Aandachtspunten

- Registreer leerlingen bij voorkeur op het schooladres of zonder adres, in het belang van de privacy.
- Bedenk een oplossing voor tijdelijke leerlingen: aparte groep maken of tijdelijke passen maken. In cluster 4 en op het sbo vind je vaak "time-out" klassen, waar leerlingen maximaal één jaar verblijven voordat ze terugkeren naar een reguliere school.
- Indien van toepassing: bedenk of je deze leerlingen automatisch lid maakt van de openbare bibliotheek, aangezien vaak een groot deel buiten je werkgebied woont en ze minder mobiel zijn.
- Maak gebruik van het reguliere aanbod van e-boeken en luisterboeken in de online bibliotheek.

Kansen

- Vaak zijn kinderen binnen deze doelgroepen erg goed in digitaal werken en vinden ze dit ook prettig.
- Door gebruik van de online catalogus kunnen leerlingen reserveringen plaatsen en hebben ze toegang tot een grotere stadscollectie.
- Veel van deze leerlingen vallen onder de criteria van Passend Lezen en kunnen daardoor gratis lid worden van deze dienst, zodat ze gebruik kunnen maken van streaming, grootletterboeken, etc.

2.7 - Monitor

Organiseren van kwalitatief en kwantitatief (monitor)onderzoek om inzicht te geven in de opbrengsten van de tactische samenwerking, en om de resultaten te koppelen aan het (voor)lees- en mediaplan.

- Bibliotheek en school kunnen in onderling overleg bepalen of de monitor door leerlingen wordt ingevuld.

Aandachtspunten

- Trendanalyse is minder bruikbaar, omdat groepen vaak van samenstelling wisselen.
- Sommige vragen uit de Monitor kunnen minder van toepassing zijn op de doelgroepen van het so of het vso. Denk na over het nut en belang van het afnemen en zet dat af tegen de tijdsinvestering en energie die het vraagt. Overleg hierover met je POI-coördinator.
- Bij invullen door leerlingen: er is voldoende tijd en (vaak individuele) begeleiding nodig voor het invullen.
- De omstandigheden kunnen een grotere rol spelen bij de antwoorden van de leerlingen (mate van begrip, stemming).

Kansen

- De individuele hulp bij het invullen vergroot bij de leerling het gevoel dat hij/zij een stem heeft, een eigen mening en behoefte.
- Wanneer het afnemen van de monitor niet haalbaar is, zijn er andere vormen van monitoren mogelijk.Denk aan evaluatiegesprekken met de leescoördinator(en) in combinatie met uitleencijfers, gehouden activiteiten, bevindingen van leerkrachten en cognitieve vooruitgang op het gebied van taal en lezen.
- Hoe meer bibliotheken de monitor invullen binnen de samenwerking met het so, des te meer informatie hierover landelijk beschikbaar wordt.

2.8 - Logistiek

Organiseren van centraal aangestuurde afhandeling van (digitaal) leenverkeer van boeken, promotiemateriralen en administratie.

Aandachtspunten

- Niet alle so- of sbo-scholen zijn openbaar toegankelijk. Maak afspraken over hoe materialen de school binnenkomen en verlaten.

2.9 - Exploitatie

Inzichtelijk maken van de exploitatie van de leesbevorderingsaanpak voor belanghebbende samenwerkingspartners met behulp van rekenmodellen.

Aandachtspunten

- Besef dat de leesconsulent in het so gemiddeld genomen méér groepen op een school heeft dan een consulent op het regulier onderwijs. Het aantal leerlingen is weliswaar minder, maar het vraagt meer tijd om alle groepen te bedienen en het aanbod goed af te stemmen. Overweeg extra uren leesconsulent in te zetten.
- Denk na over het vormgeven van de samenwerking binnen de eigen organisatie. Welke consulent(en) moet(en) wat kunnen en weten? Krijgen zij extra uren om zich te specialiseren in het werken op deze scholen? Waar haal je uren vandaan? Hoe zorg je dat het aanbod voor de scholen ook bruikbaar is op de speciale scholen? Wie gaat dat doen en in welke tijd?

Kansen

- Binnen het so zijn vaak extra gelden beschikbaar, vanuit subsidies of wettelijke regelingen.

2.10 - Marketing & Communicatie

Promoten en positioneren van leesbevorderingsprogramma's, zoals BoekStart in de kinderopvang en de Bibliotheek *op school*, bij de kinderopvang, het onderwijs, de (groot) ouders, het publiek, de (lokale) overheid en andere samenwerkingspartners, daarbij gebruikmakend van de huisstijl om tot een uniform verhaal en een landelijke uitstraling te komen.

Aandachtspunten

- Overleg met de eigen marketingafdeling en de school wat mogelijk is aan uniforme uitingen. Niet altijd zijn de standaard uitingen van een bibliotheek geschikt voor de doelgroep. Zoek naar maatwerk binnen de huisstijl.
- Breng in overleg met andere bibliotheken gezamenlijke uitingen in voor de communicatie door regionale en landelijke schoolbesturen (zoals Kentalis of Visio).
- Maak een plan voor het vergroten van ouderbetrokkenheid bij het lezen. Neem daarbij de genoemde kansen mee.

Kansen

- Benader regionale en landelijke pers wanneer je bijvoorbeeld een speciale voorleeswedstrijd organiseert. Dat geldt natuurlijk ook voor reguliere scholen, maar de ervaring leert dat men dit bij deze doelgroep nog sneller oppikt en publiceert.
- Maak gebruik van het vaak grotere netwerk van een so-school. Denk aan nieuwsbrieven van logopedie- en therapiepraktijken, posters ophangen in de wachtkamer van revalidatie op een mytylschool, etc.

3. Extra tips per cluster speciaal onderwijs

Om een indruk te krijgen van het werken in het speciaal onderwijs geven we hieronder een meer concrete omschrijving van de doelgroepen in de diverse clusters. Met daarbij aanvullende opmerkingen en/of aanbevelingen om de samenwerking goed aan te gaan.

Met welke doelgroep je werkt is bepalend voor hoe je de Bibliotheek *op school* vorm kunt gaan geven. Om je een beeld te geven van hoe zoiets er in de praktijk uit zou kunnen zien schetsen we aan het eind van dit hoofdstuk een fictief beeld van een dag op een cluster 3-school. Door denkbeeldig een dag mee te lopen met een leesconsulent krijg je een beeld van het werk van de leesconsulent, de invloed van de doelgroep hierop en hoe het werken op een speciale school eruit kan zien. Het geeft informatie en richting aan consulenten of andere bibliotheekmedewerkers die in het speciaal onderwijs aan de slag gaan.

Voor onderstaande informatie hebben we gebruikgemaakt van Leraar24 en hebben we interviews gehouden met diverse contactpersonen.

Verder verwijzen we graag naar de publicatie *Als lezen niet vanzelf gaat* (Stichting Lezen, 2017). In deze publicatie wordt aandacht besteedt aan leesproblemen, dyslexie, taal- en spraakproblemen, cognitieve beperkingen en gedragsproblematiek. Het is een waardevolle informatiebron wanneer je in het speciaal onderwijs aan de slag gaat.

3.1 Cluster 1: blinde en slechtziende kinderen

Cluster 1-scholen bieden speciaal onderwijs aan leerlingen met een visuele beperking. In Nederland zijn dit ongeveer 3.000 leerlingen, van 3 tot 20 jaar. Het grootste deel van deze groep kan naar een reguliere school, dankzij ambulante onderwijskundige begeleiding.

Je spreekt van een visuele beperking als iemand niet of slechts gedeeltelijk kan zien. Niet of slecht zien is meestal het gevolg van een oogaandoening of oogziekte. Iemand is slechtziend bij een lage gezichtsscherpte of een verkleind gezichtsveld; afwijkingen die niet gecorrigeerd kunnen worden met een bril of contactlens. Blind zijn betekent dat iemand minder ziet dan 5% of dat het gezichtsveld is beperkt tot minder dan 10 graden. Sommige mensen zien helemaal niets en sommigen zien nog wel het verschil tussen licht en donker.

Slechts 20 tot 25% van de totale groep kinderen en jongeren met een visuele beperking is aangewezen op een school voor leerlingen met een visuele beperking. Soms gaan deze kinderen bij lichte problematiek naar een cluster 3 school.
Op cluster 1-scholen sluit de onderwijssetting precies aan op de onderwijsbehoeften van de slechtziende of blinde leerling. Leraren maken gebruik van leermiddelen en methodieken die op hen zijn toegesneden zoals:

- vergrotingsapparatuur
- brailleleesregels
- piegten (braille-typemachines)
- loepen
- taakverlichting
- aangepast spelmateriaal
- vergrote werkbladen
- speciale apps
- time-timers
- verwijzers
- voice over/spraaksoftware

In Nederland zijn er twee instellingen die speciaal (voortgezet) onderwijs aan visueel beperkte leerlingen aanbieden: Bartiméus en Koninklijke Visio. Deze instellingen hebben scholen in het hele land en bieden ook Revalidatie & Advies en Woon & Dagbesteding voor leerlingen met een visuele beperking.

Cluster 1 en de bibliotheek

Binnen cluster 1 hebben we te maken met een zeer specifieke doelgroep. De Bibliotheekservice Passend Lezen (BPL) is de eerste partner op het gebied van leesbevordering en leesplezier bij deze scholen. BPL streeft ernaar – onder regie van de Koninklijke Bibliotheek - dat alle mensen met een leesbeperking kunnen lezen in een leesvorm die hen het beste past. Er is speciale aandacht voor de jeugd. Doel is het stimuleren van het lezen voor het plezier op school en thuis. In overleg met onder meer het onderwijs wordt onderzocht en bepaald welke leesvormen en welke titels prioriteit krijgen bij de ontwikkeling en productie. Daarnaast zijn promotie- en leesbevorderingsactiviteiten noodzakelijk om meer jongeren uit de doelgroep te stimuleren om te gaan lezen en om te blijven lezen. Ook hierin kunnen de verschillende organisaties elkaar ondersteunen.

Via BPL (jeugdsite www.superboek.nl) zijn verschillende collecties gerangschikt naar leesvorm en naar leeftijd beschikbaar voor de Jeugd. Het gaat om Jumboletter (sterk vergrote print), Braille en Braille-Avi, Daisy Audio (gesproken boeken) en Voeljeboekje. BPL is de aangewezen partij om de collectie te verzorgen voor een Bibliotheek *op school* op een cluster 1-school, ook omdat de uitlening van aangepast lezen boeken niet onder het leenrecht valt, maar landelijk geregeld is via BPL. Het programma de Bibliotheek *op school* kan echter wel dienen als voorbeeld en inspiratie voor het inrichten van een bibliotheek op de cluster 1-scholen.

De Koninklijke Bibliotheek is in overleg met overkoepelende organisatie Vivis over wat de best passende vorm is van een schoolbibliotheeksysteem voor de cluster 1-scholen, welke rol een schoolbibliotheek kan spelen m.b.t. vrij lezen en het bevorderen van leesplezier/leesmotivatie, en hoe de connectie met de lokale bibliotheek in de gemeente benut kan worden.

Neem daarom altijd contact op met je POI én de KB wanneer je aan de slag wilt gaan met een cluster 1-school.

3.2 Cluster 2: dove en slechthorende kinderen en kinderen met een taal- spraakontwikkelingsstoornis

Onder cluster 2 van het speciaal onderwijs vallen de scholen voor dove en slechthorende kinderen en kinderen met een communicatieve beperking, een taalontwikkelingsstoornis (TOS). Dit kunnen ernstige spraak- of taalmoeilijkheden zijn of een vorm van autisme waarbij de communicatie het belangrijkste probleem is en niet het gedrag.

De meeste dove en slechthorende kinderen (D-SH) hebben horende ouders (95%). De doelgroep is zeer gevarieerd: de verschillen in IQ, de mate van gehoorverlies, bijkomende problemen en thuissituaties zijn groot. De ontwikkeling van deze kinderen kent daardoor zeer veel variatie.

De meeste D-SH kinderen leren Nederlands spreken en verstaan, maar hoe goed zij deze taal leren, verschilt enorm. Het verstaan van gesproken Nederlands kost zeer veel luisterinspanning. Om de talige ontwikkeling en interactie te stimuleren, kan er gebruik gemaakt worden van gebaren. Bijvoorbeeld in de vorm van Nederlands met Gebaren (NmG): het gesproken Nederlands is dan de doeltaal en de gebaren vergemakkelijken het begrip. Omdat niet alle woorden en grammaticale elementen visueel ondersteund kunnen worden door een gebaar, is NmG niet altijd goed toegankelijk. Wel toegankelijk is de Nederlandse Gebarentaal (NGT). Daarom wordt deze taal gebruikt in het tweetalig onderwijs aan D-SH. Ook voor leerlingen die later naar het reguliere onderwijs gaan kan vaardigheid in deze taal belangrijk zijn: zij kunnen dan gebruik maken van NGT-tolken.

Voor een goed functioneren in de maatschappij is een goede leesvaardigheid onontbeerlijk. Kinderen leren lezen op basis van mondelinge taalvaardigheid. Omdat de mondelinge taalvaardigheid van D-SH kinderen (erg) achterloopt op die van horende kinderen kost leren lezen meer inspanning en duurt het langer voor deze leerlingen tot begrijpend lezen komen.
Steeds meer kinderen krijgen een cochleair implantaat. Dat is een elektronisch apparaat dat geluidsgolven omzet in elektrische impulsen die de gehoorzenuw in het oor direct stimuleren. Onderzoek heeft aangetoond dat zelfs als het leren lezen bij kinderen met een cochleair implantaat in eerste instantie voorspoedig lijkt te verlopen er later, in het voortgezet onderwijs, toch achterstanden optreden.

Dove en slechthorende kinderen vormen een kwetsbare groep als het gaat om de sociaal-emotionele ontwikkeling en welbevinden. Dit komt onder andere door de vertraagde of verstoorde ontwikkeling omdat er veel expliciet moet worden toegelicht, verklaard en uitgelegd aan deze kinderen. Een andere reden is dat D-SH kinderen thuis (en op school) meestal de enige zijn met een verminderd gehoor. Zij hebben geen rolmodellen en kunnen zich zeer eenzaam voelen. Veel kinderen die in eerste instantie het reguliere onderwijs bezochten – en dat met goede resultaten – zoeken in een latere fase van hun leven contact met de gemeenschap van doven.

Categorieën auditieve beperking

- Normaal horend tot licht slechthorend: 0 tot 30 dB verlies. Gehoorverlies dat door betrokkene wordt opgemerkt in lawaaiige omgevingen.
- Licht tot matig slechthorend: 30 tot 60. Gehoorverlies waar betrokkene ook in een stille omgeving last van heeft, groepsgesprekken zijn een probleem.
- Ernstig slechthorend: 60 tot 70. Groepsgesprekken zijn heel moeilijk, gesprekken op luide toon worden wel verstaan.
- Zwaar slechthorend: 70 tot 90. Gesprekken op luide toon worden nog wel gehoord, maar niet altijd verstaan.
- Doof: 90 tot 110. Ondanks een hoortoestel kan een gesprek met één persoon niet worden gevolgd.
- Diepdoof: 110 tot 120. Het oor neemt alleen nog wat trillingen waar.
- Vibratiedoof (vanaf 120): Trillingen worden niet meer waargenomen.

Daarnaast wordt er onderscheid gemaakt in prelinguaal doven (doof geboren of voor het derde levensjaar doof geworden) en postlinguaal doven (na het derde levensjaar doof geworden).

Leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis

Leerlingen met een ernstige taalontwikkelingsstoornis (TOS) horen ook tot de doelgroep van cluster 2-scholen. Een TOS wordt gedefinieerd als: "Een stoornis in de ontwikkeling van spraak en/of taal. De stoornis staat op zichzelf en is niet te verklaren vanuit sensorische, cognitieve, neurologische of emotionele problemen, zoals een lage intelligentie, een gehoorstoornis, een afwijking aan de spraakorganen, neurologische problemen, een contactstoornis of extreme deprivatie."

- Slechts 0,5 procent van het totale aantal TOS-leerlingen in het po en vo, gaat naar het speciaal onderwijs.
- De taalontwikkelingsstoornis kan zich uiten in hardnekkige problemen op één of meerdere gebieden van de taal en spraak:
  - woordvinding en zins- en tekstbegrip (lexicaal-semantische kennisontwikkeling)
  - woordvorming en zinsbouw (morfo-syntactische kennisontwikkeling)
  - spraakproductie en -waarneming woordenschat
  - taalgebruiksregels en verhaalopbouw (pragmatiek)
- Veel leerlingen met een TOS zijn minder sociaal vaardig en hebben een laag zelfbeeld.
- TOS heeft consequenties voor de cognitieve vaardigheden, omdat de taal- en denkontwikkeling minder goed verlopen.
- Naast de kenmerken van TOS is er vaak een combinatie met problematiek als ASS, ADHD of dyslexie (of ernstige lees- en spellingproblemen).

Op een cluster 2-school wordt zo veel mogelijk het lesprogramma van een gewone school doorlopen. De groepen zijn klein en er is veel aandacht voor het ontwikkelen van communicatiemogelijkheden. Hierbij kan ICT een belangrijke rol spelen. Er zijn diverse extra faciliteiten zoals speciale computers en er is meer begeleiding aanwezig, onder andere door logopedisten en orthopedagogen.

In Nederland zijn vier instellingen gespecialiseerd in begeleiding en onderwijs voor leerlingen met een gehoorbeperking: Auris, Kentalis, VierTaal en Vitus Zuid. De instellingen werken samen in Siméa. In 2017 ontvingen zo'n 17.000 leerlingen onderwijs of ondersteuning in 53 locaties, verdeeld over het hele land. Bijna de helft van deze leerlingen kreeg ambulante begeleiding en ondersteuning in het reguliere onderwijs.

Cluster 2 en de bibliotheek

- Vaak diverse soorten doelgroepen in een gebouw of gebruikmakend van één Bibliotheek *op school*. Bedenk hoeveel uren van de consulent naar welke afdelingen/groepen gaan en met welk doel.
- Via prikkelverwerking kunnen deze leerlingen tot taalverwerving komen. Denk aan voeldozen, ondersteuning met gebaren, liedjes, versjes, bewegingen, ruiken en proeven.
- Het is essentieel dat de consulent NMG (Nederlands met gebaren) beheerst. Kentalis heeft een eigen academie waar deze cursus gevolgd kan worden.
- Het werven van vrijwilligers is moeilijk. Ouders zijn fysiek minder op school, kinderen komen vaak van verder weg en met taxi's naar school. Ouders kunnen ook zelf een auditieve beperking hebben. Denk aan het inzetten van vso-leerlingen wanneer deze er zijn of werf vrijwilligers via een vrijwilligersorganisatie van de gemeente. Overleg dit goed met school, het is een kwetsbare doelgroep en het werken met externe personen behoeft goed overleg.
- Stel de collectie samen in overleg met de school. Bezoek indien mogelijk samen NBD in Zoetermeer en schaf meerdere keren per jaar collectie aan, zodat aanpassingen altijd mogelijk zijn.
- Maak gebruik van Passend Lezen-materialen (Yoleo, Daisyspelers, Superboek) en van MLP.
- De verhouding fictie – non fictie is vaak anders. Waar die op reguliere scholen vaak 70/30 is, zien we in de praktijk dat dit op speciale scholen naar 60/40 schuift. De vraag naar non fictie lijkt groter omdat deze boeken de mogelijkheid geven tot scannend lezen, meer visuele ondersteuning bieden en beter aansluiten op specifieke interesses.
- Wees je ervan bewust dat meedoen aan de landelijke Monitor niet altijd haalbaar is en zoek naar alternatieven om resultaten in beeld te brengen.
- School kan kiezen voor leesbevordering maar mediawijsheid achterwege willen laten. Sta open voor nieuwe werkwijzen.
- Leerlingen komen uit diverse regio's. Wat betreft financiering van de Bibliotheek *op school* kan het raadzaam zijn met meerdere gemeenten te overleggen.
- De schoolbesturen zijn landelijke organisaties, met eigen privacyrichtlijnen die je dient te volgen. Het aanmaken van passen en het omgaan met persoonlijke gegevens kan daardoor meer uitdagend zijn.
- Het aanbod buiten de Bibliotheek *op school*, zoals groepsbezoeken aan de openbare bibliotheek, schrijversbezoeken, de Nationale Voorleeswedstrijd, of theaterbezoek wordt vaak niet afgenomen omdat het niet haalbaar lijkt of niet geschikt is. Probeer waar mogelijk aanpassingen te maken zodat ook deze activiteiten voor hen beschikbaar zijn. En denkt niet te snel dat dit soort activiteiten niet geschikt is. Het uitnodigen van een illustrator i.p.v. een schrijver of het bezoeken van een dansvoorstelling i.p.v. een toneelstuk is al een eerste stap.

3.3 Cluster 3: motorisch beperkte, verstandelijk beperkte en langdurig zieke kinderen

Cluster 3-scholen in het speciaal onderwijs zijn voor leerlingen met verstandelijke en lichamelijke beperkingen en voor leerlingen die langdurig ziek zijn.

Onder cluster 3 vallen scholen:

- voor leerlingen met verstandelijke beperkingen: ZML (zeer moeilijk lerend);
- voor leerlingen met lichamelijke beperkingen: Mytyl & Tyltyl;
- voor langdurig zieke leerlingen: LZK.

ZML-scholen

Op een ZML-school zitten leerlingen met een verstandelijke beperking. Niet alle ZML-scholen zijn gelijk want sommige ZML-scholen hebben ook plaats voor meervoudig gehandicapte leerlingen. Er is bij ZML leerlingen sprake van een algehele achterstand, en vaak ook nog in combinatie met gedragsproblemen, autisme of dyslexie. Hierbij is de oorzaak soms een syndroom zoals Down of Fragiele X syndroom of er zijn medische complicaties opgetreden tijdens de zwangerschap of de bevalling.

Vaak is er echter geen duidelijk aanwijsbare oorzaak voor de ontwikkelingsproblemen van het kind. Het ZML-onderwijs is voor leerlingen van 4 tot 20 jaar. Hierbij zitten meestal maximaal 12 leerlingen in een klas. De leraar en onderwijsassistent hebben daardoor tijd voor aandacht en (individuele) begeleiding van de leerlingen.

Kinderen met een verstandelijke beperking hebben een IQ van < 55. Hierbij vallen de volgende zaken op:

- de motorische ontwikkeling gaat langzamer;
- de spraakontwikkeling verloopt langzamer;
- de spelontwikkeling verloopt ook trager;
- de cognitieve ontwikkeling gaat een stuk trager: waardoor de leerling meestal een blijvende achterstand houdt;
- de concentratie is van korte duur, waarbij zich concentratie stoornissen kunnen voordoen.

De leerlingen krijgen daarom lessen in praktische vaardigheden. De nadruk ligt hierbij op het ontwikkelen van de zelfredzaamheid en zelfstandigheid. Leerlingen leren zichzelf verzorgen, om te gaan met geld en boodschappen te doen. Daarnaast is er extra aandacht voor sociale vaardigheden.

Veiligheid en structuur zijn zeer belangrijk. Als leraar bied je daarom veiligheid door herhaling en structuur, door vaste patronen. Daarnaast door kenbaar te maken wat er aangeboden wordt en wat er van ze verwacht wordt. De structuur van de dag wordt verbaal, maar ook met behulp van picto's aangeboden. Want met een foto of plaatje erbij is het gemakkelijker om met een leerling te praten over een gebeurtenis (totale communicatie).

Deze leerlingen komen vaak niet tot een vorm van technisch lezen. Wel is het zeer essentieel dat boeken en verhalen worden aangeboden om door middel van plezier, herhaling en beleving bij te dragen aan taalontwikkeling.

Mytyl- en tyltylscholen

Mytyl- en tyltylscholen zijn scholen voor lichamelijk gehandicapte en meervoudig gehandicapte leerlingen. Leerlingen kunnen op deze scholen zowel regulier als ZML-onderwijs volgen. Ook zijn er mytylscholen voor vmbo- en havo-onderwijs. Daar volgen leerlingen de lessen in een individueel bepaald lestempo.

Naast de reguliere lessen worden op een mytylschool therapieën aangeboden tijdens schooltijd, zodat de leerlingen daar niet na schooltijd naartoe hoeven. Wel is het zo dat deze gemiste lesuren op het voortgezet onderwijs-gedeelte van de mytylschool worden gecompenseerd met extra huiswerk. Het niveau van deze leerlingen is erg divers. De meeste leerlingen doorlopen een gemiddelde of wat vertraagde leesontwikkeling en komen tot technisch lezen.

LZK-scholen

De scholen voor langdurig zieke kinderen (LZK) richten zich op kinderen met duidelijk medische problemen, zoals:

- epilepsie
- astma
- reuma
- nierziekte
- ernstige voedselallergie

Leerlingen die naar een LZK-school gaan hebben een aandoening. In veel gevallen is er sprake van een combinatie van medische aandoeningen. Hierdoor gaat het zelfvertrouwen van leerlingen vaak omlaag. Op de scholen voor langdurig zieke kinderen wordt daarom gewerkt aan het vergroten van het zelfvertrouwen. Ook leren ze hun ziekte accepteren en om te gaan met reacties van anderen. Daarnaast leren ze rekening te houden met hun ziekte bij het indelen van de dag. De vakken die de kinderen krijgen zijn hetzelfde als op de basisschool. Een deel van de kinderen gaat na een tijdje weer naar de reguliere school. De algehele gezondheidstoestand van de leerling krijgt op school veel aandacht. Omdat veel kinderen te maken krijgen met geregeld ziekenhuisbezoek en daardoor niet naar school kunnen, is er vaak sprake van een hoog schoolverzuim. Hierdoor ontstaan er leerachterstanden. Het niveau van deze leerlingen is erg divers. De meeste leerlingen doorlopen een gemiddelde of wat vertraagde leesontwikkeling en komen tot technisch lezen.

Cluster 3 en de bibliotheek

- Houd duidelijk voor ogen met welke doelgroep je werkt (ZLM, mytyl-tyltyl of LZK) en stem je aanbod daar op af.
- Wees voorbereid op de omgang met deze kinderen. Bijzondere uiterlijke kenmerken, medische hulpmiddelen, ziekte en ook sterfte zijn onderdeel van het leven van deze doelgroep.
- Werk servicegericht en op maat. Dit vraagt een goede voorbereiding met de school en afstemming van wensen en haalbare doelen.
- Neem genoegen met minder grote stappen. Je werkt meer individueel met leerlingen omdat niveauverschillen groot zijn. Stem je doelen daarop af en realiseer je dat een kleine stap een grote impact kan hebben.
- Probeer de Bibliotheek *op school* een werkplek te laten zijn met een maatschappelijke functie. Oudere leerlingen kunnen hier werkervaring opdoen en voor sommige kinderen is deze bibliotheek op dit moment in hun leven de enige bibliotheek waar ze komen. Het nabootsen van de realiteit heeft dan een grote waarde.
- Ga inventief om met landelijke campagnes en landelijk aanbod van activiteiten. Lesideeën bij de Nationale Voorleesdagen zijn te gebruiken in meer groepen dan alleen bij de kleuters of gebruik de Nederlandse Kinderjury-periode om het mooiste boek van de schoolbieb te kiezen met de leerlingen.

Lees meer over het werken op een cluster 3 school in de beschrijving van een dag op een cluster 3 school verderop in deze handreiking.

3.4 Cluster 4: kinderen met psychische stoornissen en gedragsproblemen

Een leerling met ernstige gedragsproblemen of psychiatrische problematiek gaat naar een cluster 4-school.

Onder cluster 4 vallen scholen voor leerlingen:

- met gedragsproblemen of een psychische stoornis;
- met bovenstaande problemen, en verbonden aan een pedologisch instituut;
- verbonden aan gesloten jeugdinrichtingen waarbij de jongeren leerplichtig zijn (justitie en jeugdzorg).

Op een cluster 4-school zitten leerlingen met ernstige gedragsproblemen of psychiatrische stoornissen, zoals autismespectrumstoornis (ASS), ADHD of een angststoornis. De gedragsproblemen zijn aangeboren of veroorzaakt door factoren buiten de leerling. Het reguliere onderwijs is vaak niet geschikt voor deze leerlingen. Er zijn daarom cluster 4-scholen voor leerlingen tussen de vijf en twintig jaar.

Omdat de leerlingen gedragsproblemen hebben, richt de school zich vooral op hun sociaal-emotionele ontwikkeling. De school biedt veel structuur en leert de leerlingen om te gaan met hun problemen. Omdat iedere leerling zijn eigen achtergrond en problemen heeft, is individuele aandacht belangrijk en zijn de groepen klein. De school richt zich daarnaast op het stimuleren van samenwerking, concentratie, zelfstandig werken en communicatie. Rust, duidelijkheid en voorspelbaarheid zijn belangrijke elementen op deze scholen.

Cluster 4-scholen maken met cluster 3-scholen deel uit van een regionaal samenwerkingsverband passend onderwijs.

Cluster 4 en de bibliotheek

- Er is een grote diversiteit in niveaus. Soms is er zelfs sprake van verschillende afdelingen, zoals een zorgafdeling en een leerroute-afdeling. Overleg goed met welke afdelingen de samenwerking wordt aangegaan en tot welk doel.
- Deze leerlingen hebben uiteenlopende leesniveaus. Leerlingen die een leerroute volgen komen vaak wel tot technisch lezen, al dan niet vertraagd. Voor de leerlingen die op een zorgafdeling zitten is technisch leren lezen veel moeilijker, en zal een vorm van leesbevordering gekozen moeten worden die ondersteunt bij de taalontwikkeling en niet zozeer bij het leren lezen.
- Leerlingen op een cluster 4-school kunnen onvoorspelbaar gedrag laten zien. Het is noodzakelijk dat er duidelijke regels zijn en dat deze consequent gevolgd worden. Denk hieraan bij het opzetten van de bibliotheekregels, maar ook bij activiteiten en in contact met de leerlingen.

- Veel van deze leerlingen zijn gebaat bij weinig prikkels. Daarnaast is visuele ondersteuning wenselijk en mag je talige input niet te groot zijn.
- Het landelijk aanbod bij campagnes vraagt om aanpassingen of flexibel denken. Het programma rondom De Nationale Voorleesdagen kan bijvoorbeeld breed ingezet worden op een zorgafdeling waar de leerlingen wel ouder zijn maar het niveau lager ligt, of de lesideeën bij De Kinderboekenweek voor groep 5 en 6 kunnen (met minimale aanpassingen) ingezet worden tot en met groep 8.
- Er zijn meer leerkrachten en assistenten binnen je cirkel van invloed. Denk aan logopedisten, onderwijsassistenten die met leerlingen naar de schoolbibliotheek komen enz. Kijk bij wie er een goede ingang ligt om te komen tot een goed leesbeleid en wie hier beslissingsbevoegd is.
- Het kan raadzaam zijn om een werkgroep leesbevordering op te richten waarin uit alle afdelingen van de school één persoon zitting neemt. Zo kunnen er ook gerichte plannen en doelen voor elke afdeling worden gemaakt.
- Denk na over het aanbieden van Open Boek en het daaruit voortkomende leesplan. Wie gaat er deelnemen? Wat vraagt dat van de cursusleiders? Kunnen we ook regionaal iets aanbieden voor het speciaal onderwijs?

Mijn werk op de Mytyl en Tyltyl school
een dag op een cluster 3-school

Wanneer ik naar deze school ga probeer ik net vóór of net na de taxitijden aan te komen. Zeker bij de mytylschool komen veel leerlingen met taxibusjes naar school omdat rolstoelleerlingen of leerlingen met een fysieke beperking hierin goed vervoerd kunnen worden. Ik zie dan ook nauwelijks tot nooit ouders zelf hun kind naar school brengen. Vandaag ben ik er om 9.15 uur, laat genoeg om nog maar een enkele taxi tegen te komen en dus genoeg parkeerplek.

Ik passeer bij binnenkomst de wachtruimte van de revalidatie, en wanneer ik verder doorloop ruik ik het zwembad al. Ik zie mensen in groene polo's, dat zijn de fysiotherapeuten en ergotherapeuten. De leerkrachten en assistenten dragen eigen kleding. Vandaag zijn de mannen van de orthopedie er ook weer, en de eerste leerling bij wie nieuw schoeisel moet worden aangemeten zit al klaar in de grote openbare ruimte. Het zou dus zomaar kunnen dat ik straks geen 14 maar 13 kinderen bij mijn workshop heb, want ik weet dat 1 jongen uit de groep waar ik moet zijn ook spalken heeft. Misschien krijgt hij ook weer nieuwe spalken of schoenen aangemeten. Maar goed dat ik toch geen opdrachten in tweetallen heb gekozen, je weet maar nooit hier wat het aantal leerlingen uiteindelijk is dat bij zo'n workshop zit. Twee weken terug werd het zwemrooster aangepast, omdat een gymdocent ziek was. Kon ik gelukkig nog net op tijd 2 groepen wisselen in het biebschema, anders had een groep drie weken achter elkaar geen biebtijd gehad. En juist voor die groep is biebtijd heel erg belangrijk, zij starten elke dag met een halfuur LIST lezen, dus nieuwe biebboeken zijn dan hard nodig.

Ik loop via de hellingbaan naar boven en ondertussen passeren 3 leerlingen mij in hun rolstoel. De rest van hun groep gaat via de trappen naar beneden, ze hebben techniekles in het speciaal daarvoor ingerichte lokaal beneden. Naast een techniekklokaal zijn er een zwembad, een crealokaal, een snoezelruimte, een compleet ingerichte keuken, rustkamers, aangepaste toiletten, therapieruimten en een gymzaal speciaal ingericht voor kinderen met een fysieke beperking. Ik vind het zo mooi om te zien hoe deze school werkt aan het kunnen functioneren in de maatschappij. Alles en iedereen is erop gericht om hen daarbij te helpen. En dan ook op een positieve en steunende manier, zonder medelijden en zonder ze te ontzien. De directeur zei in ons eerste gesprek al "het zijn gewone kinderen, met dezelfde behoeften en streken als kinderen op het regulier. Hun beperking moet hen zo min mogelijk beperken een normaal leven te leiden, en daar zijn wij voor. Ieder kind kan binnen zijn grenzen een ontwikkeling doormaken, hoe klein de stappen ook zijn."

Ik moet daar nog vaak aan terugdenken, want ik merkte in het begin dat ik wel degelijk medelijden had. En dat ik vooral ook dacht in beperkingen en niet in mogelijkheden. Gelukkig dragen de leerkrachten de visie van de directeur ook heel erg uit en dat maakte het voor mij mogelijk om te schakelen naar positief en steunend gedrag. Wat niet wegneemt dat ik hier nogal wat meemaak en zie gebeuren, waardoor ik regelmatig even moet spuien bij een collega. Zo was er Lize die na 4 weken afwezigheid weer terug was op school en me vrolijk kwam begroeten in de bieb. Wat schrok ik van haar witte snoetje en het slangetje in haar neus. En wat deed het veel met me dat ik zag dat ik eigenlijk de enige was die ervan schrok. Haar klasgenoten, de leerkracht, de vso leerlingen die in de bieb aan het werk waren, niemand keek er echt van op. En Lize zelf? Die was alleen maar blij en huppelde vrolijk richting de prentenboekenkast. Weer wat geleerd dus...

> 'Gelukkig dragen de leerkrachten de visie van de directeur ook heel erg uit en dat maakte het voor mij mogelijk om te schakelen naar positief en steunend gedrag.'

Wanneer ik de bieb binnenwandel zie ik dat vso leerlingen die afgelopen week dienst hadden zich weer enorm hebben uitgeleefd. Thematafels gevuld met boeken over water en alles wat daarbij hoort. Het thema van de komende periode. Zelfgemaakte posters erbij en de mededeling dat we vooral zuinig moeten omgaan met het gebruik van water met daarbij een afbeelding van een doorspoelknop. Met picto's wordt verteld welke knop voor een grote boodschap is en welke voor een kleine, ik denk dat de makers van deze poster veel lol hebben gehad bij het uitzoeken van de juiste pictogrammen!

Renske en Tim hebben dienst vandaag en ik zie dat Tim al bezig is met de boeken van de opruimkar terugzetten. Hij zit in een rolstoel en kan alleen zijn linkerarm gebruiken. Toen ik hoorde dat deze school geen gebruik wilde maken van onze kasten dacht ik eerst nog dat het te maken had met een bepaalde huisstijl of zo. En was ik bang dat er dan goedkope krakkemikkige kastjes zouden staan. Maar niets is minder waar. De biebruimte staat vol met prachtige kasten die maximaal 1.40 hoog zijn, zodat rolstoelers ook bij de bovenste plank kunnen. Ze zijn minder diep dan een gewone kast, zodat boeken niet ver naar achteren kunnen worden geplaatst. Ook staan ze stevig verankerd in de grond en zijn alle planken voorzien van bestickering, zodat duidelijk is om welke categorie boeken het gaat. Hier hebben ze ervoor gekozen om open kasten neer te zetten, wat erg uitnodigend werkt. Ook tijdens bso uren wordt er gebruik gemaakt van de collectie. De opruimkar waar Tim mee aan de slag is was wel via ons geleverd en gelukkig is deze niet te hoog. Tim pakt boek voor boek op en plaatst ze in de kasten. Op zijn gemakje, want het vergt veel van zijn concentratie. Tim is een biebmedewerker uit het vso en hij zit in fase 1. Dit betekent dat hij qua werkzaamheden in de bibliotheek in het laagste niveau zit. Deze leerlingen kunnen innemen en uitlenen via de plaat, niet handmatig met de handscanner. Zij kunnen boeken sorteren op de opruimkar en deze terugplaatsen.

In de 2 fasen die daarna volgen komen er taken bij als in het biebsysteem kunnen werken, reserveringen plaatsen, thematafels en showplanken inrichten, het transport verwerken waar collecties voor klassen inzitten en nieuwe leerlingen inschrijven. Omdat de bibliotheek een werkplek binnen de school is moet er gewerkt worden met zo'n takenmodel, zodat de ontwikkeling gevolgd kan worden en er groei mogelijk is. Renske zit al in fase 3, we hebben het rooster zo opgesteld dat er altijd 2 leerlingen werken uit verschillende fasen. Leren van elkaar dus. Ik zie in de weekplanning dat Renske vandaag met Tim gaat kijken naar het uitleensysteem. Tim zou graag leren reserveren. Er zijn 2 onderwijsassistenten uit het vso die de leerlingen begeleiden bij hun biebwerk en ik word nog wel eens gevraagd om een fase 3 leerling wat uitdagends te leren. Verder bespreek ik regelmatig met hen de takenlijsten en komt er zo wel eens wat nieuws bij. De school had laatst €1500 beschikbaar gesteld om de collectie uit te breiden met boeken die specifiek gaan over handicapbeleving.

Zodat de leerlingen ook titels kunnen vinden in de schoolbibliotheek die gaan over ziek zijn, hulpmiddelen nodig hebben, anders zijn e.d. Deze boeken komen nu druppelsgewijs iedere week met transport binnen en fase 3 leerlingen moeten deze vanuit een titellijst onderscheppen en labelen en ze daarna plaatsen in de speciale kast. Ik vond het zelf ontzettend leuk, maar ook erg moeilijk, om deze collectie samen te stellen. Het viel nog niet mee om kwalitatief goede boeken van allerlei niveaus te vinden binnen dit thema. Maar met hulp van collega collectioneurs hebben we toch een mooie collectie kunnen maken.

Ik beantwoord de vragen van de vso-leerlingen die in ons vaste schriftje staan en begin dan aan de voorbereiding van de workshop. Om 10.30 word ik verwacht bij groep so 4/5c. Kinderen van 7 tot 10 jaar die met 14 in de klas zitten en ergens rond groep 4/5 niveau functioneren. Waarbij de een avi uit is en de ander leest op groep 3 niveau. Het is dus altijd afstemmen wat je in welke groep komt doen en met welk doel. En werk je met de hele groep of met een gedeelte ervan? Wanneer er een groepje leerlingen met me mee gaat word ik begeleid door de onderwijsassistent of de assistent van Zorg in de Klas. Alleen met leerlingen werken is vaak geen optie, omdat de zorgvraag te groot is en er altijd iemand moet zijn die op de hoogte is van de leerlingen. In deze groep ga ik een boekpromotie geven over diverse soorten boeken. Ik heb een presentatie gemaakt over de schrijver David Walliams en zijn boeken, want de juf heeft Oma Boef voorgelezen. Ik laat ook meteen wat nieuwe boeken uit de bibliotheek zien die deze week zijn binnengekomen, waaronder ook een paar uit de

speciale handicapbelevingskast. En we sluiten af met het dinosaurusboek waarbij je met je ipad de dino's tot leven kan brengen. Ik had dat vorige week in groep so 4/5a gedaan en daar waren ze zo enthousiast dat iedereen dat nu wel wil zien. Ik heb direct een paar exemplaren van het boek gereserveerd, kunnen ze daar mooi met z'n allen gebruik van maken.

De workshop zal tot ongeveer 11.15 uur duren en daarna heb ik een afspraak met de leescoördinator. Haar leerlingen zijn dan bij de zwemles en de gym en voor deze keer laat ze alleen de assistenten mee gaan. Dat geeft ons de gelegenheid om wat zaken door te nemen. O.a. het kenniscafé staat op de agenda. Ze hebben hier eens per maand een woensdagmiddag kenniscafé. Op deze middag zijn er een aantal sessies te volgen voor alle leerkrachten en assistenten binnen verschillende vakgebieden. Te denken valt aan een trainingssessie van sondevoeding geven, verdiepende workshop over autisme, maar ook allerlei sessies over schoolvakken. Ik geef regelmatig een sessie over leesbevorderingszaken en over 2 weken staat een workshop minilessen LIST op het programma. Ze werken hier met LIST lezen en daarvoor moeten leerkrachten elke dag starten met een miniles alvorens er in niveaugroepen gelezen wordt. Sommige leerkrachten hebben moeite met het creatief omzetten van de collectie in minilessen, dus ik ga die middag vooral veel voorbeelden geven en praktisch met ze aan de slag. En omdat we 2 uur de tijd hebben deze keer plak ik er ook meteen wat theorie achter over leesmoeilijkheden, en laat ik ze de materialen van passend lezen nog eens zien. Want docenten zijn net mensen, ze moeten iets vaker gezien hebben voordat het in hun systeem zit.

> 'Ik vind het fantastisch er onderdeel van te zijn.'

Na het overleg met de leescoördinator is het lunchtijd en eet ik in de teamkamer nog wat mee voordat ik door rijd naar mijn volgende school. Ze eten hier in delen, maar wel altijd met onderwijs- en zorgpersoneel gemengd. Dat vind ik sterk, je ziet dat ze elkaar en de leerlingen heel goed kennen en dat hier eigenlijk maar één ding centraal staat. Namelijk het welbevinden en de ontwikkeling van deze bijzondere, maar tegelijkertijd ook zo doodgewone groep leerlingen. Ik vind het fantastisch er onderdeel van te zijn.

Tot slot

Leesbevordering is in het speciaal onderwijs van cruciaal belang. Onderschat niet wat je hier als bibliotheek aan kunt bijdragen én overschat niet wat dit van jouw bibliotheek vraagt. We hopen dat deze handreiking een kader kan bieden waarmee de bibliotheek met vertrouwen de samenwerking kan aangaan met het speciaal onderwijs.

Deze handreiking is bedoeld als werkdocument. Er kan dus in de loop van de tijd informatie aan toegevoegd worden. Input kan gemaild worden aan info@debibliotheekopschool.nl.

Bijlagen

Bijlage 1 - Nuttige links

- www.leraar24.nl
- www.lecso.nl (Landelijk Expertise Centrum Speciaal Onderwijs)
- www.steunpuntpassendonderwijs-povo.nl
- www.rijksoverheid.nl
- slo.nl/sectoren/so (kerndoelen speciaal onderwijs)
- www.passendlezen.nl
- www.makkelijklezenplein.nl

Wanneer je samen gaat werken met een cluster 1 of 2 school binnen het speciaal onderwijs, krijg je te maken met op zichzelf staande schoolbesturen of stichtingen, al dan niet aangesloten bij een landelijke organisatie.
Zie hieronder een overzicht:

- Cluster 1: blinde, slechtziende kinderen
  Koninklijke Visio: www.visio.org/onderwijs
  Bartiméus onderwijs: www.bartimeus.nl

- Cluster 2: dove, slechthorende kinderen en kinderen met een taal- spraakontwikkelingsstoornis (TOS)
  Koninklijke Kentalis: www.kentalis.nl/
  Koninklijke Auris Groep: auris.nl
  VierTaal: www.viertaal.nl
  Vitus Zuid: www.vituszuid.nl
  Deze 4 organisaties maken gezamenlijke afspraken en werken samen binnen Siméa: www.simea.nl

Bijlage 2 - Contactpersonen

Algemene vragen: Anika Verschuur | anika@verschuurverhaalt.nl

- Bibliotheekservice Passend Lezen | Marja Geevers | marja.geevers@kb.nl | Cluster 1
- Bibliotheek Zoetermeer | Monica van der Meer | monica.vandermeer@bibliotheek-zoetermeer.nl | Cluster 2
- Bibliotheek Kampen | Ellen Buitenhuis | EBuitenhuis@bibliotheekkampen.nl | Cluster 2,3,4 en sbo
- De Bibliotheek Schiedam | Sjoerd Verhallen | sverhallen@debibliotheekschiedam.nl | Cluster 4
- Bibliotheek Salland | Femke Reijke | femke.reijke@bibliotheeksalland.nl | Cluster 3 en SBO
- Bibliotheek Nijverdal | Jolande Broens | jolandebroens@zinin.com | Cluster 4 en SBO
- Huis73 Den Bosch | Annette Janssen | annettejanssen@huis73.nl | Cluster 3,4 en SBO
- Bibliotheek Rotterdam | Gerdine Brands | g.brans@bibliotheek.rotterdam.nl | Cluster 4

Meld je aan bij de BiebtoBieb groep speciaal onderwijs via www.biebtobieb.nl en breidt je netwerk uit, stel vragen en deel je expertise.

Bijlage 3 - Opleidingsmogelijkheden en literatuurlijst

Vraag altijd aan je school wat zij zelf aanbieden aan interne opleidingen of cursusmogelijkheden!

Vanuit De Bibliotheek *op school* worden diverse cursussen aangeboden die van nut kunnen zijn wanneer je een samenwerking met een school aangaat, regulier of speciaal. Kijk voor alle opleidingsmogelijkheden, webinars en e-learningmodules op www.bibliotheekcampus.nl.
Warm aanbevolen:

- Leesplezier voor kinderen met een leesprobleem
- Van uitvoerder naar gesprekspartner
- Onderwijsrelaties bouwen en borgen po en vo
- Werksessie gezinsaanpak

Vanuit Visio Cluster 1 worden diverse cursussen aangeboden.
O.a. over braille leerlingen in de klas en kinderen met een visueel informatieverwerkingsprobleem enz.
Ga naar www.visio.org/nl-nl/cursussen

Vanuit Kentalis Cluster 2 worden diverse e-learning moduels, cursussen en opleidingen aangeboden.
O.a. inleidende cursus gebarentaal, TOS beleving, Communicatie beperkingen enz.
Kijk op www.kentalisshop.nl/nl/cursussen

Er zijn diverse cursussen op het gebied van gedragsproblematiek bij kinderen. Denk aan Autisme, ADHD, hechtingsproblematiek, oppositioneel opstandig gedrag etc. Vaak wordt er bij deze cursussen ook aandacht besteedt aan dyslexie en ander taalverwerkingsproblemen.
Zie bijvoorbeeld:
www.loi.nl/n-2749-hbo-leer-en-gedragsproblemen
www.eclg.nl/cursus/autisme_ADHD_klas
www.autisme.nl/activiteiten/trainingen-en-lezingen

Zelf lezen

	Titel & auteur	Omschrijving
	Als lezen niet vanzelf gaat Femke Scheltinga	Handzame beschrijving van verschillende factoren die het leren lezen kunnen belemmeren, en de wijze waarop het onderwijs hiermee omgaat.

	Titel & auteur	Omschrijving
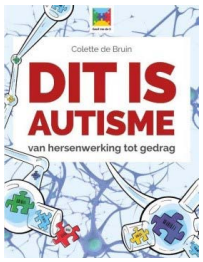	*Dit is Autisme* Van hersenwerking tot gedrag Colette de Bruin	In dit langverwachte vervolg op de bestseller 'Geef me de 5' brengt zij de complexiteit van autisme terug naar de eenvoud. Ze neemt je mee op een reis door het brein van iemand met autisme. In samenwerking met neurobioloog dr. Fabienne Naber wordt wetenschappelijk onderbouwd dat de oorzaak van autisme niet aan het gedrag, maar aan de informatieverwerking in de hersenen ligt. Doordat de Bruin dit, zoals je van haar gewend bent, direct koppelt aan de praktijk begrijp je iemand autisme beter en kun je problemen makkelijk voorkomen of beter oplossen.
	Opvoedwijzer ADD & ADHD Edward Hallowell & Peter Jenssen	Er zijn boekenkasten vol geschreven over aandachtsproblemen bij kinderen. Helaas gaan veel boeken vooral in op wat er allemaal misgaat en worden ADD en ADHD alleen als iets negatiefs gezien. Opvoedwijzer ADD en ADHD is anders. In dit positieve boek stellen Edward Hallowell en Peter Jensen dat er tegenover elk negatief aspect van ADD-gedrag een positieve kracht staat: doorzetting in plaats van koppigheid, creatief versus impulsief, en enthousiast in plaats van opdringerig. Door op deze sterke punten te focussen, kunt u kinderen helpen om het beste uit zichzelf te halen.
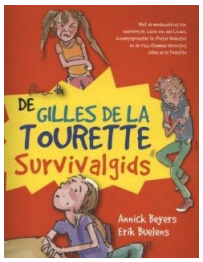	*De Gilles de la Tourette Survivalgids* Annick Beyers & Erik Buelens (In deze serie van 'Survivalgids' zijn meer boeken beschikbaar waarin aandoeningen of beperkingen worden besproken)	Lees dit boek en leer alles over Tourette: de signalen die kunnen wijzen op Tourette, de verschillende soorten tics en welke gevoelens je hierbij kunt hebben, wat de oorzaken zijn, wat je eraan kunt doen om je leven en dat van je familie gemakkelijker te maken, welke behandelingen er zijn, welke bekende mensen ook te maken hebben met Tourette, interessante weetjes en grapjes en nog veel meer...
	Kinderen Leren Inititatieven Nemen in communicatie Toegang tot communicatie, taal en geletterdheid voor kinderen met meervoudige beperkingen Hans van Balkom	KLIN© is een programma ontwikkeld voor kinderen met communicatief meervoudige beperkingen (CMB) van 3 tot 12 jaar en hun ouders, behandelaars en leerkrachten. Het KLINc-programma biedt een aangepaste speel- en leeromgeving die voor elk kind passend kan worden ingevuld. Centraal staat de toepassing van communicatie ondersteunende systemen, zoals aangepaste of vereenvoudigde gebaren, pictogrammen, verwijzers en spraakcomputers.

	Titel & auteur	Omschrijving
	Vals alarm Leven met een dwangstoornis Menno Oosterhof	In Vals alarm toont Menno Oosterhoff wat er omgaat in mensen met een dwangstoornis. Hij put daarbij niet alleen uit zijn kennis als psychiater, maar ook uit zijn eigen ervaringen als dwangpatiënt. De dwangstoornis is vooral bekend als smetvrees of controledwang, maar er zijn veel meer, vaak intrigerende verschijningsvormen. Ongewenste voorstellingen van agressieve of seksuele aard, permanente angst een ongeluk te veroorzaken of eindeloos herhalen van zetten. Vals alarm verweeft Oosterhoffs eigen verhaal - hij heeft al veertig jaar een dwangstoornis - met de verhalen uit zijn praktijk. Het resultaat is een levendig, informatief en soms geestig portret van de dwangstoornis in al haar facetten.
	Mijn kind heeft DCD Gids voor ouders, leerkrachten en hulpverleners Kaat Dewitte en Griet Dewitte	Naar schatting heeft zo'n 5 procent van alle kinderen DCD, ook bekend onder de naam dyspraxie. Deze ontwikkelingsstoornis heeft een grote impact op de ontwikkeling van je kind, maar is helaas nog relatief onbekend. Daardoor krijgen kinderen met DCD vaak niet de gepaste begeleiding. Deze basisgids geeft een duidelijk overzicht van wat DCD precies inhoudt, hoe je DCD tijdig kunt herkennen en hoe je je kind thuis en op school kunt ondersteunen. De vele praktijkvoorbeelden en praktische tips zorgen ervoor dat je onmiddellijk aan de slag kunt.
	Leren lezen doe je met je lijf Ga op zoek naar de werkelijke oorzaak van een leesachterstand	Het aantal kinderen met een leesachterstand groeit de laatste jaren schrikbarend. Goed leren lezen heeft weinig te maken met intelligentie, maar alles met de rijpheid en ontwikkeling van de hersenen. Ook wordt er vaak te snel van uitgegaan dat 'een leesachterstand wel dyslexie zal zijn', wat lang niet altijd het geval is. In dit praktische boek wordt uitgelegd hoe kinderen met een grote leesachterstand veel vorderingen kunnen maken. Spelenderwijs leren, letters kleien, de juiste leesbladen om woordstukken te automatiseren, werken met de Lire-kaarten®: dit boek nodigt uit om zelf aan de slag te gaan. Zo wordt lezen een plezier!
	Fluisterzacht en haarzuiver Dirk Monsma	Hoe staat het met de kunsteducatie voor kinderen die op het speciaal onderwijs zijn aangewezen? Wordt er veel gedaan aan muziek, dans,beeldende kunst en verhalen? Wat zijn de ervaringen? Dirk Monsma trok het hele land door, bezocht scholen die een voortrekkersrol vervullen en sprak met kinderen, ouders, kunstdocenten en deskundigen. En wat blijkt? Juist voor kinderen met een beperking is kunsteducatie een essentiële verrijking van het onderwijs. Een juweel van een boek voor iedereen die de kunst en het speciaal onderwijs een warm hart toedraagt.

	Titel & auteur	Omschrijving
	Kinderen met gedragsproblemen in het speciaal onderwijs Regina Stoutjesdijk	Kinderen met gedragsproblemen worden gezien als een bijzonder uitdagende populatie om te onderwijzen en te ondersteunen. Passend onderwijs heeft als doel om zo veel mogelijk kinderen met een beperking in het regulier onderwijs op te vangen. Het is daarom voor leerkrachten en intern begeleiders van zeer groot belang dat zij inzicht hebben in de manieren waarop kinderen met gedragsproblemen effectief begeleid kunnen worden en in de vooruitgang die zij laten zien. Naast gedragsproblemen in zijn algemeenheid, is er ook aandacht voor ADHD en autismespectrumstoornissen. Ook biedt de auteur een overzicht van het speciaal onderwijs in Nederland en een stand van zaken van eerder onderzoek naar deze populatie. Ze sluit af met implicaties van de onderzoeksresultaten voor de onderwijspraktijk.
	Basisboek ondersteuning aan mensen met een verstandelijke beperking Lida Nijgh, Mirjam Bogerd – van den Brink & Aart Bogerd	In Basisboek ondersteuning aan mensen met een verstandelijke beperking wordt de hedendaagse visie beschreven op het ondersteunen van mensen met een verstandelijke beperking. Het boek staat vol praktische informatie over de begeleiding van kinderen, volwassenen en ouderen met een verstandelijke beperking. De auteurs schetsen de ontwikkeling in elke levensfase en gaan in op de verschillende vormen van ondersteuning en de methoden die hierbij ingezet kunnen worden.

Suggesties ter aanvulling? Graag! Mail naar info@debibliotheekopschool.nl.